

Małgorzata Mogielnicka, Jan Dąbrowski, Barbara Balke

Wstępne sprawozdanie z badań zespołu osadniczego kultury łużyckiej we wsi Woryty, pow. olsztyński

---

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 211-217

1972

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BARBARA BALKE, JAN DĄBROWSKI,
MAŁGORZATA MOGIELNICKA

WSTĘPNE SPRAWOZDANIE Z BADAŃ ZESPOŁU OSADNICZEGO KULTURY ŁUŻYCKIEJ WE WSI WORYTY, POW. OLSZTYŃSKI

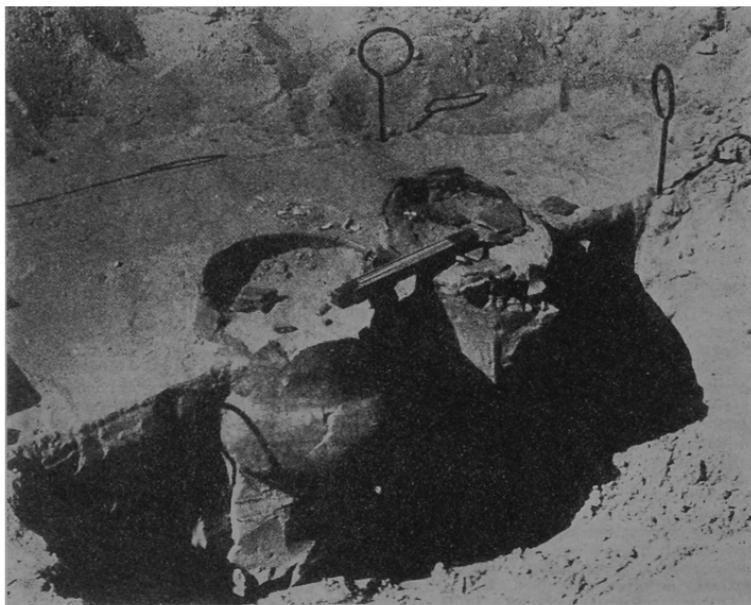
W dniach od 23 lipca do 30 sierpnia 1971 r. prowadzono prace wykopaliskowe na stanowiskach 1 i 2 w Worytach, w pow. olsztyńskim. Podobnie jak w roku 1970¹ badania te prowadził Instytut Historii Kultury Materialnej PAN w ramach Zespołu do Badań Etnogenezy Słowian w Polsce Północno-Wschodniej. W skład ekipy naukowej wchodził autorzy niniejszego sprawozdania, a funkcje kreślarzy pełnili Bogdan Kowalczyk, Brygida Kneffel i Bogdan Magnuski. Prace w terenie konsultowali eksperci: geolog dr Ewa Stupnicka z Uniwersytetu Warszawskiego i specjalista od technologii ceramiki dr inż. Longin Kociszewski z Centralnego Laboratorium IHKM. Ogółem przekopano powierzchnię 4,6 ara, z czego na stanowisku 1 — 1,6 ara, a na stanowisku 2 — 3 ary. Ponadto przeprowadzono badania powierzchniowe, odkrywając nowe i weryfikując znane z dotychczasowej literatury stanowiska archeologiczne w najbliższej okolicy.

Cmentarzysko (stanowisko 1) badane było w latach 1929—1933 przez Leonharda Fromma, który odkrył 808 pochówków (790 popielnicowych i 18 jamowych) skupionych w 341 grobach. Ze stanowiska tego opublikowano zaledwie 3% materiału przechowywanego w *Prussia Museum* w Królewcu. Przekazane do Muzeum zabytki stanowiły zapewne jedynie część odkrytych na cmentarzysku, gdyż L. Fromm pozostawił na miejscu pojedyncze fragmenty oraz naczynia nie nadające się, według niego, do wykłejenia. Omawiane cmentarzysko wyróżnia się spośród innych obiektów tego typu w grupie mazursko-warمیńskiej kultury łużyckiej dużą liczbą grobów zbiorowych o rozbudowanych konstrukcjach kamiennych i stosunkowo ubogim wyposażeniu w ceramikę oraz niewielką liczbą grobów jamowych². Nie wykluczone, że sytuację tę spowodował brak eksplorowanych w całości inwentarzy grobowych oraz, być może, fakt iż L. Fromm nie potrafił należycie rozróżnić łączących się ze sobą bruków kamiennych różnych grobów. Wobec tego oraz z powodu zaginięcia podczas działań wojennych zabytków i dokumentacji z cmentarzyska, a także braku materiałów porównawczych z terenu Warmii i Mazur, stanowisko to wymagało dalszych badań.

W 1971 r. prace na stanowisku 1 trwały ponad dwa tygodnie (13—28 sierpnia), podczas których odkryto dziewiętnaście grobów, w tym większość zniszczonych. Wy-

¹ J. Dąbrowski, R. Kozłowska, *Komunikat o pracach wykopaliskowych w Worytach, pow. olsztyński w 1970 r.*, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1970, nr 4, ss. 630 i n., gdzie starsza literatura oraz *Informator Archeologiczny. Badania 1970*, Warszawa 1971, ss. 62 i n.

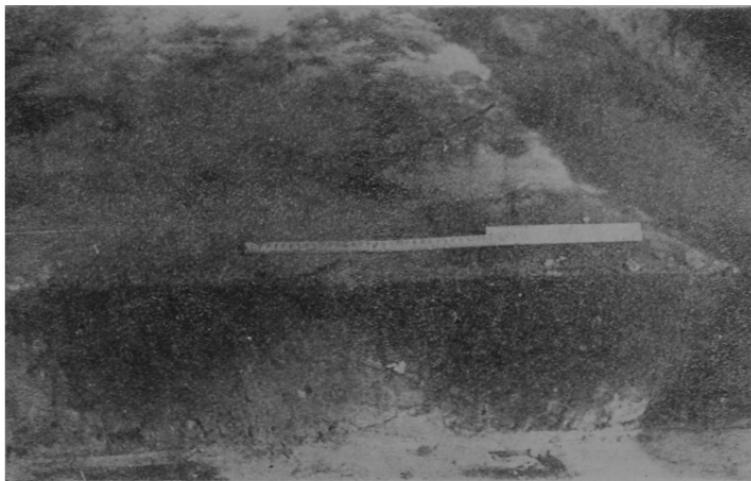
² T. Malinowski, *Obzrdek pogrzebowy ludności kultury łużyckiej w Polsce*, *Przegląd Archeologiczny*, t. 14, 1962, s. 50.

Ryc. 1. Woryty, pow. olsztyński. Stanowisko 1. Grób 826 podczas eksploracji.
Fot. J. Dąbrowski.

kopy usytuowano po zachodniej stronie terenu przekopanego podczas badań niemieckich. Taka lokalizacja wyniknęła na skutek stwierdzenia na planie wykopalisk L. Fromma licznego skupiska grobów w tej części cmentarzyska. Okazało się, że bezpośrednio za granicą dawnych wykopów ciągnie się pas przemieszanej ziemi o szerokości około 10 m i miąższości 20—60 cm. Prawdopodobnie ta partia stanowiska uległa zniszczeniu podczas wybierania kamieni do celów gospodarczych przez miejscową ludność³. W pasie tym i pod nim występują zniszczone groby odkrywane na głębokości 16—80 cm. W planie posiadały one zasadniczo mniej lub bardziej regularny kształt owalny lub półkolisty o średnicy 15—100 cm i miąższości 2—30 cm. Większość grobów zalegała całkowicie w warstwie przemieszanej ziemi, w postaci na ogół dość znacznych skupisk przepalonych kości ludzkich zawierających niekiedy stosunkowo nieliczne fragmenty ceramiki, czasami również kamienie. Prawdopodobnie obiekty 812 i 821 były grobami jamowymi, a 816 i 822, z racji dużej liczby fragmentów ceramiki, można uznać za pozostałości grobów popielnicowych. Niektóre obiekty okazały się uszkodzone tylko częściowo, dolne ich partie zalegały poniżej

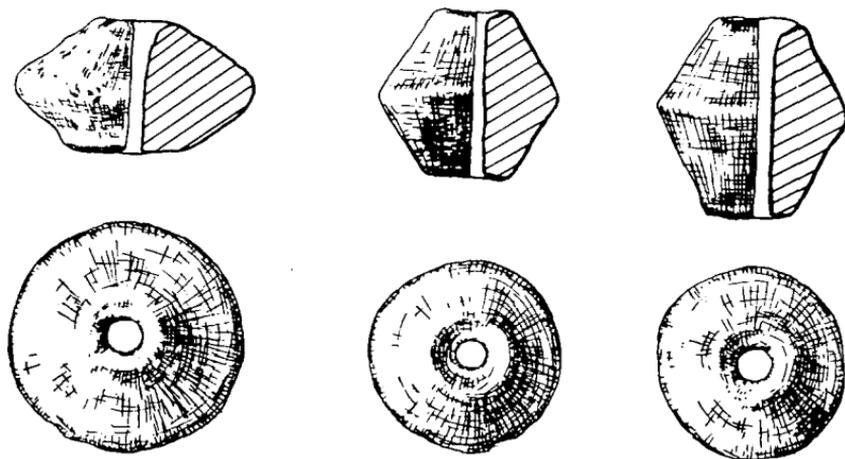
³ O niszczeniu stanowiska przez wybieranie kamieni wspomina H. Urbanek. Również we wschodniej części wykopów L. Fromma, jak można sądzić z publikowanych planów, wystąpiło podobne zjawisko (H. Urbanek, *Die frühen Flachgräberfelder Ostpreussens, Königsberg—Berlin 1941*, ss. 5 i n. i tab. 23).

Ryc. 2. Woryty, pow. olsztyński. Stanowisko 2. Ślady po słupach 84 i 85 na arze 111. Fot. J. Dąbrowski.

warstwy ziemi przemieszanej w żółtym piasku calca lub — jak w wypadku grobu 814 — znajdowały się na granicy pasa ziemi ruszonej. Obiekty w kształcie nieckowatych zagłębień wypełnionych szarawym piaskiem i mocno zbitymi kośćmi można określić jako groby jamowe. Wśród nich obiekt 827 posiadał obstawę kamienną, a zespół 814 ograniczały od zachodu regularnie ułożone fragmenty skamieliny gąbki⁴. Natomiast obiekt 823 można uznać za znacznie zniszczony grób popielnicowy, być może z pozostałościami obstawy kamiennej. Pod warstwą ziemi przemieszanej zalegały na głębokości 62 i 80 cm dwa groby: bardzo zniszczony grób popielnicowy (obiekt 828) z fragmentami obstawy kamiennej zachowanymi od wschodniej strony oraz grób 826. Ten ostatni, o nieregularnym zarysie jamy wypełnionej szarawym piaskiem, zawierał dwie zgniecione popielnice stykające się brzuścami, uszkodzone przez korzeń drzewa (ryc. 1). Ponadto od północno-zachodniej strony przylegało do popielnic skupisko przepalonych kości o miąższości 12 cm. Poza pasem ziemi przemieszanej występowały groby na głębokościach 27—52 cm, wkopane w calec, górą silnie zniszczone przez orkę. Obiekty 818, 819 i 820 są prawdopodobnie pozostałościami jednego lub kilku grobów jamowych. Zaznaczały się one w postaci rozciągniętych na znacznej przestrzeni (około 1 m) skupisk kości o miąższości 2—20 cm, zawierających drobne i nieliczne fragmenty ceramiki. Grób 825 charakteryzuje się rozbudowaną konstrukcją z kamieni usytuowanych na różnych głębokościach, uło-

⁴ Według określenia dr E. Stupnickiej z Uniwersytetu Warszawskiego. Wstepowanie skamielin w grobach kultury łużyckiej jest zjawiskiem sporadycznym. Pojedyncze egzemplarze, znane m.in. z terenu Saksonii (Lipsk-Thekla i Zwenkau, pow. lipski) i Szlezewiku—Holsztynu, są skamielinami jeżowców. Według autora zjawisko to ma charakter kultowy (R. Moschkau, *Ein fossiler Seeigel mit künstlichen Anschliff als bronzezeitliche Grabbeigabe und die volkskundliche Überlieferung*, Studien zur Lausitzer Kultur, Nr 3, 1958, ss. 152 i n., tab. 4).

Ryc. 3. Woryty, pow. olsztyński. Stanowisko 2. Prześliki gliniane z jamy 79. 1/2 w. nat.
Rys. B. Magnuski.

zonych w górnej partii półkoleście. Zawierał on nieliczne fragmenty ceramiki i przepalone kości ludzkie.

Ogółem w badanej części cmentarzyska odkryto dziewięć grobów *in situ*. Wyróżniono pięć grobów popielnicowych (w tym trzy z konstrukcją kamienną) i siedem jamowych, w tym jeden z obstawą kamienną. Uwagę zwraca dobry stan zachowania materiału kostnego nadającego się do badań antropologicznych.

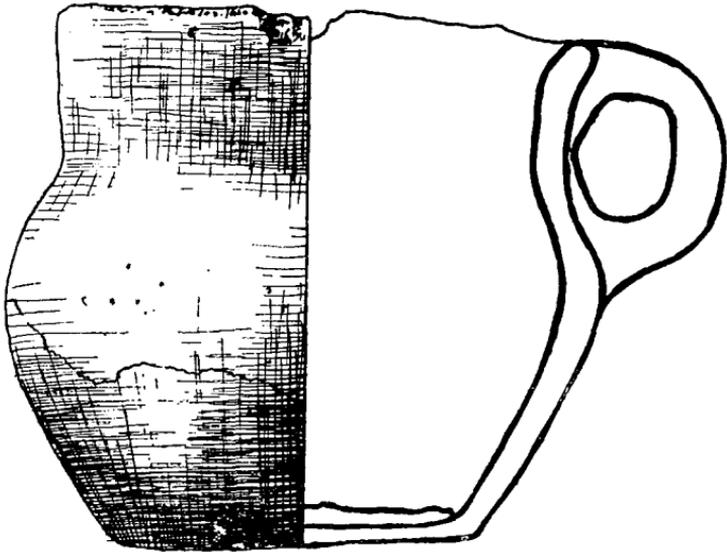
Prace tegoroczne potwierdziły lokalizację wykopalisk L. Fromma i pozwoliły na skorygowanie wyników osiągniętych w 1970 roku. W jednym z wykopów uchwyciono część zachodniej granicy przekopanego przez niego obszaru.

Ponieważ z planu wykopalisk przedwojennych wynika, iż cmentarzysko w formie nieregularnej elipsy rozciąga się z południa na północ, celowe będzie prowadzenie dalszych badań i założenie wykopów w tych właśnie partiach, co pozwoli na uchwycenie granic cmentarzyska i weryfikację wyników prac L. Fromma.

Wykonana w roku bieżącym wstępna ekspertyza geologiczna⁵ wykazała, że osadę na stanowisku 2 założono na niewielkim wzgórzu, utworzonym z piasków pochodzenia glacialnego, tak zwanych sandrowych. W szczytowych partiach wzgórze znać wyraźnie cechy wskazujące na wywiewanie materiału drobnoziarnistego, a w mniejszym stopniu na niszczenie ich przez działalność wód opadowych oraz działalność ludzką. Natomiast głównie na zboczach występuje warstwa piasków średnioziarnistych, stosunkowo dobrze wysortowanych, niewarstwowanych, przykrywająca warstwy kulturowe. Z rozkładu miąższości tej warstwy wynika, że najbardziej ulegała niszczeniu północna i północno-zachodnia część wzgórze, co oznacza, że właśnie z tych kierunków przeważnie wiały wiatry. Obserwacje te pozwolą na odpowiednie zaplanowanie wykopów przy dalszych badaniach. Samo wzgórze otoczone jest z trzech stron zabagnionymi obniżeniami, będącymi pozostałościami strumienia oraz jezior połodowcowych. Jak wynika z planu katastralnego wsi Woryty, wykonanego w 1845 roku⁶, a więc przed zmeliorowaniem tu gruntów, w najbliższej okolicy wzgó-

⁵ Opracowanie dr E. Stupnickiej w Archiwum IHKM PAN.

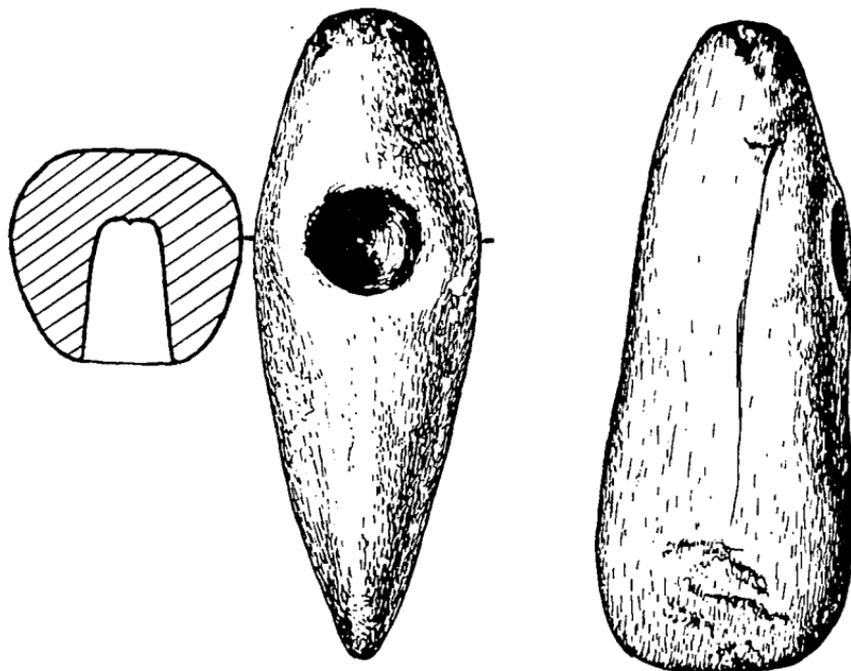
⁶ Oryginał w zbiorach PPRN w Olsztynie.

Ryc. 4. Woryty, pow. olsztyński, Stanowisko 2. Kubek z obiektu 62. 1/2 w. nat.
Rys. B. Magnuski.

rza istniały jeszcze wówczas dwa jeziora. Tak więc obronne usytuowanie omawianej osady nie ulega wątpliwości.

W roku bieżącym na terenie osady przekopano dalsze 3 ary, osiągając w ten sposób łączną powierzchnię przebadaną ponad 7 arów. Odkryto szereg dalszych obiektów, a mianowicie dziewiętnaście jam, dwa paleniska o konstrukcjach kamiennych, czternaście dolów po słupach (ryc. 2), cztery zachowane w warstwie naczynia oraz dziewięć obiektów o nie wyjaśnionym charakterze. W ten sposób łączna liczba przebadanych na tym stanowisku obiektów wynosi już sto. Oprócz skupiska obiektów na szczycie wzgórza odkryto w roku bieżącym drugie ich skupienie, a to na jego zboczu, w oddaleniu około 20 m od poprzedniego. Na zboczu wzgórza odkryto też interesujący układ stratygraficzny siedmiu warstw. Łączna ich miąższość sięga 1,5 m; górne noszą charakter akumulacyjny zalegając na żużyckiej warstwie kulturowej intensywnie zabarwionej i dość bogatej w materiał zabytkowy. Na przestrzeni około 25 m² warstwa ta przykrywa jaśniejszą warstwę o nie wyjaśnionym jeszcze charakterze — cały jej inwentarz to dwa drobne fragmenty brzuśców naczyń kultury żużyckiej oraz jeden fragment naczynia neolitycznego lub wczesnobrązowego zdobiony ornamentem sznurowym. Jest to istotne novum dla tego stanowiska, zwłaszcza ze względu na minimalną liczbę obiektów neolitycznych znanych z regionu olsztyńskiego. W roku bieżącym uzyskaliśmy dane, świadczące, iż osada na stanowisku 2 posiadała dwie fazy osadnictwa kultury żużyckiej — obiekt 52 okazał się paleniskiem kamiennym, częściowo zachodzącym na warstwę piasku nawianego nad jamę z materiałem żużyckim. Z innych obiektów na uwagę zasługują: palenisko 77, w którym zachowały się przepalone bierwiona, jama 79 zawierająca między innymi trzy przesiłki gliniane (ryc. 3) oraz jama 78 o głębokości 1,20 m z dość bogatym materiałem zabytkowym. Obiekt 64 to ślad słupa wbitego w jamę. Być może jest to dalsze potwierdzenie dwufazowości osady.

Ryc. 5. Woryty, pow. olsztyński. Toporek kamienny z nie przewierconym do końca otworem. 1/2 w. nat.

Rys. B. Kowalczyk.

Materiał zabytkowy, to oprócz wymienionych już prześlików (ryc. 3) i dwóch kamiennych rozcieraczy (a także niewielkiej liczby zabytków ze zniszczonego stanowiska z okresu wpływów rzymskich) wyłącznie ceramika, w tym i naczynia całe (ryc. 4). Podobnie jak w zeszłym roku tak i obecnie stwierdzono na niektórych skupach odciski ziarn zbóż. Dominuje materiał chropowacony, a zestaw form wzbogaca nieco listę podaną w roku ubiegłym. Wstępne badania laboratoryjne ceramiki, prowadzone przez dr. inż. L. Kociszewskiego wykazały, że przy jej wytwarzaniu raczej unikano stosowania tak czystych w tej okolicy glin ilastych. Interesujące jest, że podczas pobierania próbek z miejscowych złóż gliny stwierdzono występowanie gliny sposobnej do wytwarzania naczyń tuż koło stanowiska z materiałem kultury łużyckiej (Woryty, stanowisko 4).

Oprócz systematycznych badań wykopaliskowych Ekspedycja w Worytach prowadziła w ubiegłym sezonie badawczym poszukiwania powierzchniowe zarówno na terenach przynależnych do wsi, jak i w dalszej nieco okolicy. Ponadto przeprowadzono w terenie weryfikację kilku stanowisk znanych ze wzmianek w literaturze, bądź z mapy konserwatorskiej L. Fromma. W wyniku tych prac odkryto dalsze trzy stanowiska (3—5) kultury łużyckiej na gruntach należących do wsi Woryty. Najobfitszy, jednolity kulturowo materiał ceramiczny zebrano ze stanowiska 5, zlokalizowanego na terenie Kolonii—Woryty. Na dwóch pozostałych reprezentowana była

również ceramika wczesnośredniowieczna i późniejsza. Uwagę zwraca to, że dwa z tych stanowisk (4 i 5) usytuowane są analogicznie jak osada badana w roku bieżącym, to jest na nieco odosobnionych wzgórzach, otoczonych terenami podmokłymi.

Uzyskano także informację o wykopaniu około 1950 roku w centralnym punkcie wsi Woryty neolitycznego toporka kamiennego (ryc. 5), który nadal pozostaje w prywatnym posiadaniu odkrywcy, ob. Poschmanna. Miejsce znalezienia tego zabytku udało się zidentyfikować. Poza Worytami nowe stanowiska archeologiczne odkryto w Gietrzwałdzie, pow. olsztyński (neolit?) oraz Tomarynach, pow. ostródzki (stanowisko 2, o bliżej nieokreślonej chronologii). Ponadto odszukano i potwierdzono obecnością materiału powierzchniowego trzy stanowiska: w Tomarynach (stanowisko 1) i Podlejkach, pow. ostródzki oraz w Łajsach, pow. olsztyński.

Tak więc w wypadku łużyckiego zespołu osadniczego w Worytach mamy do czynienia z wyjątkowo dużym nagromadzeniem stanowisk i sytuacją umożliwiającą stosunkowo szybkie przebadanie tego mikroregionu osadniczego. Teoretycznie wiadome było⁷, że należy liczyć się z odkryciem wokół dużych cmentarzysk wielu osad, powstałych w wyniku zmiany miejsc zamieszkania po wyjałowieniu okolicznych pól przez ekstensywną gospodarkę. Osada na stanowisku 2 w Worytach może być dobrą ilustracją tej tezy: brak tu śladów jakiegось dużego pożaru, a ubóstwo zabytków tak zwanych „specjalnych” może być wynikiem celowego opuszczenia osiedla przez jego mieszkańców, przenoszących cały dobytek na nowe miejsce. Centralnym punktem ekumeny omawianej tu grupy ludzkiej byłoby zapewne cmentarzysko, posadowione zaś w miejscach z natury obronnych osady ilustrować będą wędrówkę badanej grupy społecznej na stosunkowo niewielkim obszarze. Ta właśnie hipoteza wydaje się być najbardziej prawdopodobnym wyjaśnieniem stwierdzonej sytuacji. Dalsze badania winny skonkretyzować powyższe uwagi, a planowana rekonstrukcja krajobrazu naturalnego i szaty roślinnej okolic stanowiska wyjaśnić wiele zarysowanych tu kwestii.

⁷ Z. Bukowski, *Uwagi o problematyce badań osadnictwa kultury łużyckiej*, Studia z dziejów osadnictwa, t. 5, 1967, ss. 89 i n.